

พุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนา : คติ คุณค่า และภูมิปัญญา
Walking Buddha Images in Lanna Art : Beliefs, Values, and Wisdom

วรวัฒน์ เขียวตีบ¹, สุชัย สิริวิกุล¹, ลิปิกร มาแก้ว²

Worawat Khiaotip¹, Suchai Siriraveekul¹, Lipikorn Makaew²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่¹, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai campus¹, Rajamangala University of Technology Lanna²

Corresponding Author, Email: salapom_06@hotmail.com

Article Info

Academic Article

Received: 16/10/2025

Revised: 30/03/2026

Accepted: 04/05/2026

Published online: 30/06/2026

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คติ คุณค่าพุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาการสร้างสรรคพุทธปฏิมาปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนา การศึกษาอาศัยระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีโดยใช้การสำรวจภาคสนาม การวิเคราะห์รูปแบบพุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนา และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ควบคู่กัน พื้นที่ศึกษาหลัก ได้แก่ วัดเชียงมั่น วัดพระเจ้าเม็งราย วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ และวัดพระธาตุดอยสุเทพฯ ลำพูน

ผลการศึกษาพบว่า การสร้างสรรค์พุทธปฏิมาปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนาได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา แสดงถึงหลักการสร้างงานที่เกิดจากคติจักรวาลวิทยาแบบล้านนา ที่มีแนวคิดที่พระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นศูนย์กลางจักรวาลทางธรรม และมีคุณค่าทางศิลปกรรม ด้านรูปแบบ อัตลักษณ์ล้านนา จิตวิญญาณ และคุณค่าต่อสังคมร่วมสมัย และภูมิปัญญาการสร้างสรรคพุทธปฏิมาปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนานั้นเป็นการบูรณาการคติธรรมทางพุทธศาสนา ความรู้เชิงช่าง และรสนิยมงามแบบล้านนา เพื่อสร้างรูปเคารพที่มีใช้เพียงงานศิลป์ แต่เป็นสัญลักษณ์แห่งการก้าวเดินของปัญญาและศรัทธาในวิถีวัฒนธรรมล้านนา

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าคติ คุณค่า ภูมิปัญญา ของพุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนามีความสัมพันธ์กันที่เป็นรากฐานทางความคิด ความหมาย และกระบวนการทางวัฒนธรรมที่แปรรากฐานนั้นให้ปรากฏเป็นรูปธรรมทางศิลปกรรม ทั้งสองจึงมีความสัมพันธ์แบบเหตุปัจจัย ที่เกื้อหนุนและหล่อหลอมอัตลักษณ์ล้านนาให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในบริบทสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พุทธปฏิมาปางลีลา,
ศิลปะล้านนา, คติ, คุณค่า,
ภูมิปัญญา

Abstract

This study aims to analyze the concepts and values of the walking Buddha image in Lanna art and to analyze the wisdom behind the creation of this Buddha image within Lanna identity. The study employs art history and archaeology methodologies, utilizing fieldwork, analysis of the style of the walking Buddha image in Lanna art, and the study of historical documents. The main study areas include Wat Chiang Man, Wat Phra Chao Mengrai, Wat Chedi Luang in Chiang Mai, and Wat Phra That Hariphunchai in Lamphun.

The study found that the creation of walking Buddha images in the Lanna style is influenced by Theravada Buddhism of the Lankavamsa tradition, linked to the history of Buddhism. This reflects principles of artistic creation stemming from Lanna cosmology, which views the Buddha as the center of the spiritual universe. The works possess artistic value in terms of form, Lanna identity, spirituality, and value to contemporary society. And The wisdom behind creating Buddha images in the walking posture, reflecting Lanna identity, integrates Buddhist moral principles, craftsmanship, and Lanna aesthetic taste to create images that are not merely works of art, but symbols of the progress of wisdom and faith within Lanna cultural traditions.

This study indicates that the concepts, values, and wisdom of the walking Buddha image in Lanna art are fundamentally interconnected through ideas, meanings, and cultural processes that transform these foundations into tangible artistic expressions. Therefore, the two have a causal relationship that supports and shapes Lanna identity, ensuring its continued existence within the contemporary social context.

Keyword : Walking Buddha Images, Lanna Art, Beliefs, Values, Wisdom

บทนำ

พระพุทธรูปลีลาเป็นรูปแบบทางพุทธศิลปกรรมที่สร้างขึ้นสะท้อนคติความเชื่อเรื่องความก้าวหน้าและเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปในสากลโลก เหมือนอิริยาบถก้าวเดินไปตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นพุทธดำรัสคือเมื่อครั้งพระพุทธองค์ทรงประกาศหลักธรรมและพระพุทธศาสนาแล้ว ทรงดำรงพุทธกิจเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสงเคราะห์แก่สรรพสัตว์ (สันติ เล็กสุขุม, 2549: 52) และเมื่อมีผู้มาขอบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก จึงมีพุทธดำรัสในบาลี “จรถ ภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัม” แปลความได้ว่า “เธอทั้งหลาย จงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32: 40)

พระพุทธรูปปางลีลาที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นอุเทสิกเจดีย์ในทางพระพุทธศาสนารูปแบบขององค์พระสะท้อนหลักธรรมมีชัยมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) และมีความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนสำคัญครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อเสด็จขึ้นไปประทับจำพรรษาเพื่อโปรดพุทธมารดาอันเป็นพุทธกิจที่สำคัญของพระพุทธองค์ (ภัทรวรรณ วันทนชัยสุข, 2546: 186-187) รวมทั้งสะท้อนหลักวิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการปฏิบัติธรรมที่ระบุในมหาสติปัฏฐานสูตร (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ : 105-116: 101-114) ระบุถึงพุทธอิริยาบถ 4 ในการเจริญมหาสติที่สำคัญทั้ง 4 ประการคือ การยืน เดิน นั่ง และนอน ซึ่งพุทธกิจยานี้ล้วนถูกนำมาสร้างสรรค์เป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถ 4 ประการ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 861: 557) ที่แสดงถึงหลักปรัชญาที่สำคัญด้านวิปัสสนากรรมฐานที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการเจริญสติปัญญาในอิริยาบถต่าง ๆ ครอบคลุมการดำเนินชีวิตซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ พุทธลีลา ยังแสดงไว้ในพุทธประวัติปางนาคาวโลกเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระชนมายุ 79 พรรษาแล้ว ทรงนำเหล่าภิกษุสงฆ์เสด็จออกจากกรุงเวสาลี พร้อมรับสั่งว่า การเห็นกรุงเวสาลีครั้งนี้เป็นปัจฉิมทัศนาคือ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย การตรัสเช่นนี้ถือเป็นมรณญาณ เป็นลางบอกให้ทราบว่าพระพุทธองค์ใกล้ปรินิพพานแล้ว และทรงทราบด้วยพระญาณว่า แม้มหาชนทั่วไปก็ไม่อาจเห็นเมืองเวสาลีอีก เพราะหลังพระพุทธองค์ปรินิพพาน กองทัพของพระเจ้าอชาตศัตรูจะเข้ายึดเมืองเวสาลีเพราะกษัตริย์ลิจฉวีไม่ได้ตั้งมั่นในอาปริหานิยธรรมที่พระพุทธองค์ประทานสำหรับใช้ปกครองร่วมกัน ซึ่งเคยต้านทัพของพระเจ้าอชาตศัตรูไว้ได้ถึง 2 ครั้ง การทอดพระเนตรครั้งนี้ เรียกว่า “นาคาวโลก” คือการเหลียวมองอย่างพญาช้าง สถานที่นี้มีผู้สร้างเจดีย์เอาไว้เรียกว่า “นาคาวโลกเจดีย์” เป็นพระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถยืน พระหัตถ์ขวาห้อยเยื้องมาข้างหน้าวางไว้ที่พระเพลา (ตัก) ด้านซ้าย พระหัตถ์ซ้ายห้อยลงข้างพระองค์ตามปกติ บางแบบพระหัตถ์ซ้ายห้อยมาข้างหน้า พระหัตถ์ขวาห้อยลงตามปกติ เอี้ยวพระวรกายผินพระพักตร์เหลียวไปข้างหลัง บางแบบพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (ระพีพรรณ ใจภักดี, 2547: 158-159)

ประวัติศาสตร์ศิลป์ของพุทธปฏิมาปางลีลา

ในการสร้างสรรค์ทางพุทธศิลปกรรม พระพุทธรูปปางลีลาได้ถูกสร้างขึ้นนับตั้งแต่การสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรกในโลก ในงานพุทธศิลปกรรมแบบสกุลช่างคันธาระของอินเดีย ในยุคต่อมาการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมยุคทองในสมัยกรุงสุโขทัยโดยเฉพาะในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เป็นศิลปะของจักรวรรดิคุปตะซึ่งปกครองอินเดียตอนเหนือเกือบทั้งหมด โดยจุดสูงสุดอยู่ที่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 (เชษฐังคสังขสิทธิ์, 2558: 189) โดยทั่วไปแล้วยุคคุปตะถือเป็นจุดสูงสุดและยุคทองของศิลปะอินเดียตอนเหนือศิลปะแบบคุปตะมีลักษณะเฉพาะคือ “ความสง่างามแบบคลาสสิกของอัตลักษณ์แบบอินเดียอย่างแท้จริงโดยการออกแบบพระพุทธรูปแบบลีลา อยู่ภายใต้หลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่กว่า

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปปางลีลา ศิลปะสุโขทัย รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)
ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, หนังสือศิลปะสุโขทัย

สายธารทางอารยธรรมในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมการสร้างงานพุทธศิลปกรรมแบบพุทธรูปปางลีลา มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างที่นับถือพระพุทธศาสนา ส่งอิทธิพลทั้งด้านรูปแบบ เทคนิควิธีวิทยา รวมทั้ง คติความเชื่อและภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ รวมทั้งในระยะต่อมาแผ่แนวทางการสร้างงานมาสู่พุทธอาณาจักรล้านนา ด้วย ลักษณะการสร้างสรรคพระพุทธรูปแบบปางลีลาจะมีความเฉพาะแตกต่างจากของพระพุทธรูปลักษณะอื่น ๆ เพราะมีความ ไม่สมมาตรจึงมีความยากในการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานพุทธศิลปกรรมล้านนาปรากฏน้อยมากเพราะข้อจำกัด ด้านเทคนิควิธีการ จึงเป็นข้อสำคัญที่น่าสนใจที่จะศึกษาและค้นคว้าให้เป็นข้อมูลเชิงวิชาการที่สำคัญต่อไป

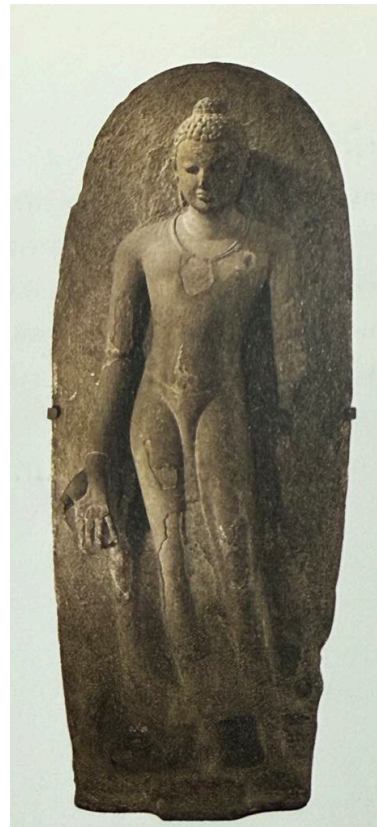
พัฒนาการของพุทธปฏิมาปางลีลาสู่อาณาจักรล้านนา

การสร้างพระพุทธรูปปางลีลา มีประวัติการสร้างมาอย่างยาวนานในอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาของโลก ภายหลังจากมีการเริ่มสร้างพระพุทธรูปขึ้นในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นในศิลปะแบบคันธาระ ที่รับอิทธิพล การสร้างจากศิลปะแบบกรีกต่อมารูปแบบพระพุทธรูปปางลีลาได้มีพัฒนาการของงานพุทธศิลปกรรมแบบคุปตะที่เป็น ศิลปกรรมแบบอินเดียแท้ยุคทองพระลีลาปรากฏขึ้นหลากหลายลักษณะที่สอดคล้องเชิงรูปแบบและคตินิยม ทั้งพุทธ ประวัติและหลักปรัชญาและเทคนิควิธีการสร้างทั้งดงาม เช่น พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะของอินเดีย ภาพงานแกะสลักหินถ้ำอชันดา รัฐมหาราษฏร์ อินเดีย แสดงลักษณะการเอียงของพระวรกายทั้ง 3 ส่วน (ตรีภังค์) อันเป็นลักษณะ เฉพาะที่แสดงความงดงามทางพุทธสรีระอันเป็นรูปแบบทั้งดงามและแสดงความสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปแบบ พุทธลีลาในบริบทพุทธศิลป์ และพระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ ของอินเดีย ภาพงานแกะสลักหินทรายสีชมพู ใน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ขนาดสูง 119 เซนติเมตร แสดงลักษณะของพระวรกายแบบตรีภังค์ ทรงครองจีวรแบบห่มคลุมบางแนบองค์ทำให้เห็นสัดส่วนพระวรกายอย่างชัดเจน ที่อาจจะสร้างขึ้นในนิกาย “สมันติยะ” ราวพุทธศตวรรษที่ 11 พระพุทธรูปนี้รัฐบาลอินเดียถวายแด่สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่งดงามในอัตลักษณ์ของงานพุทธศิลปกรรมแบบอินเดียที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างงานในยุคต่อมา

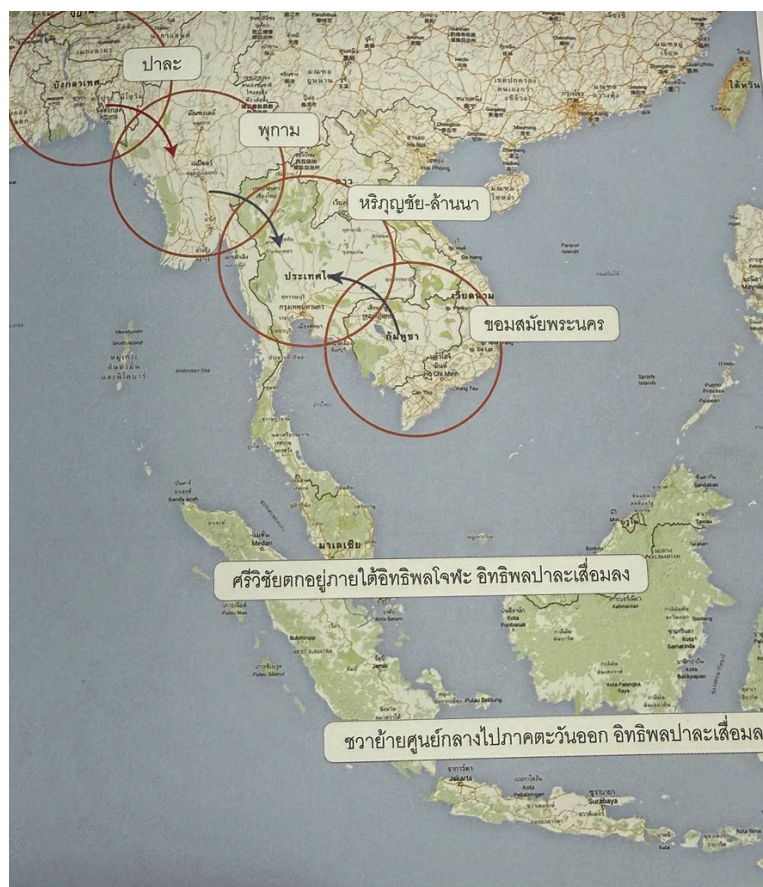
ภาพที่ 2 พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะในถ้ำ
อชันต้า
ที่มา: วรวัฒน์ เขียวดี

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปศิลปะแกะสลัก
หินทรายสีชมพู
ที่มา: พิริยะ ไกรฤกษ์

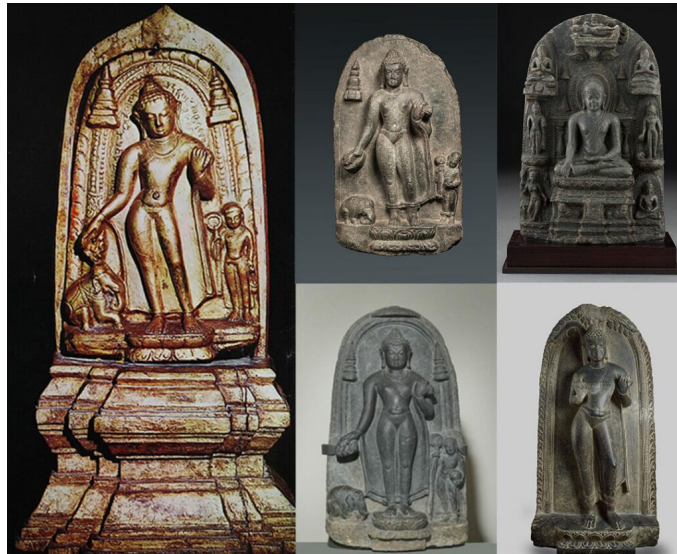
จากลักษณะทางพุทธศิลปกรรมแบบลีลาที่ส่งอิทธิพลการสร้างพระพุทธรูปแบบลีลาในงานพุทธศิลปกรรมทั้งของอินเดียเองในยุคต่อมา คือ ศิลปะของจักรวรรดิปาละเป็นจักรวรรดิในสมัยปลายสมัยคลาสสิกของพุทธศิลปะเป็นศิลปะที่เฟื่องฟูในรัฐพิหารและเบงกอลตะวันตก ตั้งชื่อตามราชวงศ์ที่ปกครองภูมิภาคนี้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 ถึงศตวรรษที่ 12 ในอนุทวีปอินเดีย งานพุทธศิลปกรรมนี้ส่งอิทธิพลแก่ภูมิภาคสุวรรณภูมิตั้งแต่โบราณโดยปรากฏในงานของพระพุทธรูปยืนแบบทวารวดี จากข้อมูลข้างต้นปรากฏงานพระพุทธรูปปางลีลาที่เป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญในล้านนา คือ พระพุทธรูปอินเดียปางทรมานช้างนาฬาคีรี มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะอินเดีย สกุลช่างปาละมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เหตุที่ไม่ใช่ศิลปะสกุลช่างล้านนา รวมทั้งไม่ใช่หริภุญไชย หรือทวารวดี แต่กลับกลายเป็น “ศิลปะอินเดีย” ในสกุลช่างที่เรียกกันว่า “ปาละ” (Pala Style) “ปาละ” เป็นชื่อของราชวงศ์ที่ปกครองแคว้นแคว้นอินเดียแถบทิศตะวันออกเฉียง

เหนือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 ถึง 18 ในทางประวัติศาสตร์ศิลปะ จึงได้นำชื่อของราชวงศ์นี้มาใช้เรียกรูปแบบศิลปะปาละที่พบในอินเดียมีทั้งรูปเคารพในศาสนาพุทธ ฮินดู และเชน ในส่วนของศาสนาพุทธนั้น เป็นนิกายมหายานซึ่งต่อมาพัฒนาขึ้นเป็นนิกายวัชรยาน และตันตรยาน ถือว่าเป็นสกุลช่างศิลปะของอินเดียที่มีอิทธิพลทางรูปแบบศิลปกรรมต่อศิลปะสกุลช่างล้านนาเป็นอย่างสูง โดยส่งผ่านมาทางอาณาจักรพุกามในพม่า นั่นคือรูปแบบ “พระสิงห์ 1” ของล้านนาที่เรารู้จักกันดี (พระสิงห์ 1 คือ คำจำแนกทางประวัติศาสตร์ศิลป์ หมายถึง กลุ่มพระพุทธรูปล้านนายุคต้นที่ยังคงรูปแบบอินเดียผ่านพุกามอย่างชัดเจนและเป็นฐานพัฒนาการของศิลปะล้านนาในเวลาต่อมา) ชาวล้านนาจึงแกะสลักพระพุทธรูป แล้วเรียกว่า “พระศิลา” เช่นเดียวกับความนิยมใช้ “หินผลึกควอตซ์สีขาว” แกะพระพุทธรูปจนกลายเป็นรูปแบบ “พระแก้วขาว” ที่ได้รับความนิยมสูงเช่นกันในวัฒนธรรมล้านนา

ภาพที่ 4 ภาพแสดงความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมของอาณาจักรปาละของอินเดีย ที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างงานในยุคต่อมาต่อพุทธอาณาจักรในภูมิภาคสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 สู่อาณาจักรล้านนา

ที่มา : เชษฐ ติงสยูลี

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปอินเดียปางทรมานช้างนาฬาคีรี พระศิลาวัดเชียงมั่น จ.เชียงใหม่
ที่มา: https://www.matichonweekly.com/column/article_498883

ภาพที่ 6 งานประติมากรรมพุทธลีลาแบบศิลปกรรมสุโขทัย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขลียง จังหวัดสุโขทัย
ที่มา: <https://th.trip.com/moments/detail/si-satchanalai-1447165-14701590?locale=th-TH>

งานพุทธศิลปกรรมล้านนาได้ถูกพัฒนาขึ้นมาพร้อมกับพระพุทธศาสนา โดยการสร้างสรรค์ขึ้นมาเมื่อครั้งอดีต โดยได้รับอิทธิพลทางพุทธศิลปกรรมจากแหล่งพุทธอารายธรรมโบราณที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน คือมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุถึงความเป็นมาของพุทธศิลปกรรมล้านนา ได้พัฒนาขึ้นมาจากงานพุทธศิลปกรรมสกุลช่างเชียงแสน เนื่องหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุถึง พญามังรายคือเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนาที่สืบสายสกุลมาจากอาณาจักรเชียงแสน (พ.ศ. 1600 – 2089) ภายหลังการการยกทัพไปตีและยึดนครหริภุญไชยสำเร็จ จึงไปสร้างเวียงกุมกาม และเสด็จไปสร้างเมืองเชียงใหม่ที่เชิงดอยสุเทพและสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา (อุดม เขยกิจวงศ์, 2550: 22-23) และเมื่ออาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางอารยธรรม ได้มีพัฒนาการรวมทั้งการได้รับอิทธิพลทางศิลปะของพระพุทธศาสนาแบบมหายาน จากละโว้ (สมัยพระนางจามเทวี) และแบบหินยาน อย่างพุกาม (สมัยพระเจ้าอโนรุธมหาราช พ.ศ. 1600) และหินยานแบบ ลังกาวงศ์ ผ่านทางอาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง ราว พ.ศ. 1800 (บุญชู โรจนเสถียร, 2548: 47) นอกจากนี้พุทธศิลป์แบบล้านนายังได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรง และคติความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานแทรกซึมอยู่ในพุทธศิลปกรรมโดยเฉพาะเนื้อหาและความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพเจ้าหรือแผนภูมิของจักรวาล (ปัญญา เทพสิงห์, 2548: 266)

จะเห็นได้ว่าพุทธศิลปกรรมล้านนาได้รับอิทธิพลตลอดจนแนวคิดและปรัชญาในการสร้างสรรค์และถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากศิลปกรรมที่หลากหลายสกุลช่างอันงดงามที่ทำให้เกิดคุณค่าและเป็นพุทธศิลปกรรมยุครุ่งเรือง (ยุคทอง) ของอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. 1914-2068) เริ่มตั้งแต่พระสุมนะเถระมาเมืองเชียงใหม่สมัยพญากือนา กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายลำดับที่ 6 (พ.ศ. 1898-1924) (ศูนย์ศึกษาเอกสารโบราณ (ศ.อ.บ.), 2559: 132-133) จนถึง พญาแก้ว หรือ พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิ พ.ศ.2034-2068 ทิวงคต (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2557: 150-151) รวมระยะเวลาของยุคทองทางพุทธศิลปกรรมล้านนาประมาณ 105 ปี (พิสิฐวัชร โคตรสุโพธิ์, 2557: 132-133)

รูปแบบพระพุทธรูปลีลาล้านนาในงานพุทธศิลปกรรมล้านนาที่สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งอดีต ในรัชสมัยของพระยาอาทิตยราชันย์ได้มีความรุ่งเรืองและการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีเรื่องราวปรากฏในเอกสารตำนานหลายฉบับเช่น ตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ และชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น ซึ่งยืนยันสอดคล้องกันว่า พระพุทธศาสนาได้มีความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่นในพุทธศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะในรัชสมัยพระยาอาทิตยราชันย์ได้โปรดเกล้าให้ก่อสร้าง สถูปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเมืองหริภุญชัยนี้ ชื่อว่า “พระธาตุหริภุญไชย” (สุรพล ดำริห์กุล, 2547: 36) ในยุคต่อมาในสมัยอาณาจักรล้านนาเพื่อแสดงถึงพระพุทธรูปปางลีลาที่สำคัญ คือ ลวดลายคุณโลหะรอบองค์ระฆังวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน คุณเป็นพระพุทธรูปปางลีลาประดับองค์ระฆังด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยพุทธลักษณะขององค์พระลีลาได้รับอิทธิพลรูปแบบเชิงศิลปกรรมมาจากพุทธศิลปกรรมแบบสกุลช่างสุโขทัยที่ได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 ตรงกับรัชสมัยของพญากือนา ครองราชย์ 30 ปี พ.ศ. 1898-1929 พระโอรสในพญาผายู

ภาพที่ 7 งานประติมากรรมคุณโลหะรอบองค์ระฆังวัดพระธาตุหริภุชชัย จังหวัดลำพูน
แสดงลักษณะการรับอิทธิพลด้านรูปแบบจากศิลปกรรมของสุโขทัย
ที่มา: https://x.com/Tata_Footprint/status/1575846936971661312?lang=ar

หลักฐานที่องค์ระฆังขององค์พระธาตุหริภุชชัย มีการประดับด้วยลวดลายประจำยามทั้ง 8 ทิศ คั่นด้วยพระพุทธรูป 8 พระองค์ ที่บุคั้นด้วยทองจังโกเป็นพระพุทธรูปแบบลีลา 3 พระองค์ และเป็นพระพุทธรูปยืนพระหัตถ์ไขว่กันหน้าพระอุทรอีก 5 พระองค์ พระพุทธรูปดังกล่าวมีจารึกระบุว่า พระมหาเทวีพระราชชนนีของพระเจ้าแสนภู ทรงสร้างขึ้น ระหว่างพ.ศ. 1868 ถึง 1877 (สรุพล ดำริห์กุล, 2547: 36) มีข้อสันนิษฐานว่างานพระพุทธรูปคุณโลหะทองจังโกนี้ แต่เดิมอาจจะถูกประดับอยู่ที่บริเวณเรือนธาตุทั้ง 4 ด้านขององค์พระบรมธาตุนี้ แต่ต่อมาเมื่อมีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงได้ย้ายงานดังกล่าวมาประดับที่องค์ระฆังดังปรากฏในปัจจุบัน (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2547: 155)

คติ คุณค่าพุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนา

พระเจ้าคำคิงพญามังราย คือ พระพุทธรูปเสมอองค์พระญามังราย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนสมัยต้นเชียงใหม่ที่สำคัญองค์หนึ่ง เรื่องราวของพระพุทธรูปองค์นี้ปรากฏในตำนานเมืองเชียงใหม่และในพงศาวดารโยนก ความคิดเห็นเกี่ยวกับขนาดความสูงขององค์พระพุทธรูปว่าที่จริงการสร้างพระเจ้าคำคิงพระญามังรายนี้ ไม่ได้วัดจากความสูงจริงของพระญามังราย แต่ยึดถือเอาตามระยะที่ลำแสงทอดออกไปได้ไกลที่สุด ยังมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “พระเจ้าคำคิง” อาจจะไม่ได้อ้างอิงถึงองค์ของพระพุทธรูปซึ่งมีขนาดเท่าองค์ของพระญามังรายแต่อาจจะเป็นการอุปมาอุปไมย เพราะคำว่า “คำคิง” ในภาษาถิ่นเหนืออาจจะหมายถึงน้ำหนักทองที่หนักเท่าน้ำหนักตัวคน หรือหมายถึงหนักเท่าสูงเท่าและใหญ่เท่า

หรืออาจจะหมายถึงพระพุทธรูปประจำพระองค์ของพระญามังรายก็เป็นได้ แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่า “พระเจ้าคำคิงพระญามังราย” นี้ พระพุทธรูปที่แทนองค์ของพระญามังราย พุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ คือ เป็นพระพุทธรูปปางลีลาห้ามญาติ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ฝีมือช่างสกุลเชียงแสน องค์พระพุทธรูปสูงประมาณ 4.50 เมตร ถือว่าเป็นยืนปางลีลาที่ใหญ่ที่สุด และเก่าแก่ที่สุดของล้านนา (อุดม เขยกิจวงศ์, 2550: 160)

ด้วยบุรพกษัตริย์ล้านนาในราชวงศ์มังรายทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะที่ทำการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการแสวงหาพระสงฆ์ที่ทรงพระไตรปิฎกเพื่อการส่งเสริมและประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและพัฒนาส่งเสริมรวมทั้งปฏิรูปการพระศาสนาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระพุทธศาสนาจึงเป็นสถาบันที่สำคัญและเป็นรากฐานของอารยธรรมของอาณาจักรล้านนา ประกอบกับในพุทธอาณาจักรล้านนาประกอบไปด้วยการมีความมั่นคงของอาณาจักรโดยมีกองทัพที่เข้มแข็ง มีกฎหมายที่สร้างความสุขในสังคม มีพระสุปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีนักปราชญ์ผู้รู้เชี่ยวชาญแตกฉานในพระไตรปิฎก มีความมั่นคงเชิงเศรษฐกิจตลอดจนมีช่างฝีมือที่ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมได้อย่างงดงามและทรงคุณค่า (พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์, 2557: 132-133) รวมทั้งอาณาจักรล้านนาเองก็มีความสัมพันธ์กับพุทธอาณาจักรอื่นๆที่มีความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเช่นการรับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากอาณาจักรพุกามและจากพุทธอาณาจักรศรีลังกา ทั้งทางตรงและผ่านงานพุทธศิลปกรรมของอาณาจักรสุโขทัย (เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี, 2559: 3-4) ที่แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านผลงานทางพุทธศิลปกรรมของล้านนา

ภาพที่ 8 พระลีลา (พระเจ้าคำคิง)
วัดพระเจ้าเม็งราย เมืองเชียงใหม่
ที่มา : วรวัฒน์ เขียวดืบ

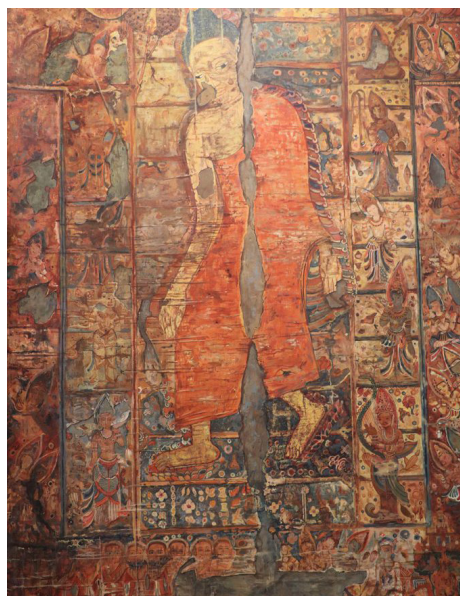

ภาพที่ 9 พระอัฐารส พระประธานในพระวิหาร
วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : วรวัฒน์ เขียวดืบ

ด้วยหลักความเชื่อและการสร้างสรรค์ประติมากรรมพระลีลาในลัทธิญาณิปปัญญาการสร้างด้วยความเป็นพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นปางพิเศษ และด้วยข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีในการสร้างจึงส่งผลให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาในลักษณะต่าง ๆ เช่นการสร้างพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่คือ “พระอัฐารส” ที่สร้างขึ้นให้เป็นพระประธานในพระวิหารหลวง หล่อด้วยทองสำริด ปางห้ามญาติสูง 18 ศอก พระนางติโลกะจุตา ราชมารดาของพญาติโลกราช โปรดให้หล่อขึ้น โดยนับว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะสง่างามที่สุดในลัทธิญาณิ โดยเฉพาะส่วนพระพักตร์มีลักษณะอ่อนโยน พระพุทธรูปยืนมีขนาดใหญ่ได้สัดส่วน เป็นศิลปกรรมร่วมสมัยกับพระพุทธรูปแบบล้านนาหรือพระสิงห์ ซึ่งได้รับอิทธิพลต้นแบบจากศิลปะปาละ (อินเดีย)

ภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนา

ด้วยข้อจำกัดของรูปแบบและเทคนิควิธีการในการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาให้เป็นงานเชิงประติมากรรม คือพระพุทธรูปปางลีลาเป็นงานประติมากรรมที่ “เคลื่อนไหว” ต่างจากปางประทับนั่งหรือยืนตรง จึงมีข้อจำกัดทั้งด้านโครงสร้าง เทคนิค และสุนทรียศาสตร์ รวมไปถึงต้นแบบที่จะนำมาสร้างสรรค์ ด้วยความเชื่อความศรัทธาทางภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนา ส่งผลให้เกิดแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ที่นำต้นแบบมาจากรูปแบบจิตรกรรมที่ค้นพบมาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ภาพพระบรมของวัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นภาพพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศไทย กำหนดอายุประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันตั้งแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ พระนครภาพนี้เขียนเป็นงานพุทธศิลปะแบบล้านนาอิทธิพลศิลปะลังกาสุโขทัย เป็นลักษณะพระพุทธรูปองค์กว้างเตี้ยหรือปางลีลาอย่างชัดเจนอยู่ตรงกลางภาพ สันนิษฐานว่าเป็นปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ รายล้อมด้วยเทวดาขนาดเล็กด้านบนด้านล่างเป็นเหล่าหมู่สาวก กษัตริย์และเหล่าญาติ ที่แสดงได้ถึงแนวคิดทางด้านภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ผลงาน

ภาพที่ 10 พระบรมในกรุพระเจดีย์วัดดอกเงิน ต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปปางลีลา
ที่มา: ศิลปะ พีระศรี

ภูมิปัญญาการสร้างสรรคพุทธปฏิมาปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนา มิได้เป็นเพียงการสร้างพระพุทธรูปในอิริยาบถก้าวเดิน หากเป็นการถ่ายทอดโลกทัศน์ ความศรัทธา และจิตวิญญาณของสังคมล้านนาที่ส่งผ่านกาลเวลา เมื่อพิจารณาองค์พระลีลาแบบล้านนา จะเห็นความงามที่สงบนิ่งมากกว่าความเคลื่อนไหวอันพลิ้วไหว พระบาทที่ยกย่างมิใช่การก้าวอย่างรีบร้อน หากเป็นการก้าวอย่างสำรวม แสดงถึง “การดำเนินไปแห่งธรรม” อย่างมั่นคง พระวรกายเพริ้วระหงแต่ไม่อ่อนไหวเกินจริง เส้นสายของพระอังสาและพระกรทอดลงอย่างนุ่มนวล สอดคล้องกับจังหวะการเคลื่อนไหวที่อยู่ภายใน มิใช่การเคลื่อนไหวภายนอกเพียงรูปทรง พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่งตักันดุจปีกกา พระเนตรเหลือบต่ำ แผ่ความเมตตาและสมาธิภายใน แสดงอารมณ์แห่ง “ภาวะรู้แจ้ง” มากกว่าความงามเชิงโลกียะ พระเกศาเป็นกันหอยใหญ่และรัศมีเปลวเหนือพระเศียร สื่อถึงปัญญาอันรุ่งเรือง จีวรที่แนบพระวรกายมีสันขอบชัดเจน แสดงถึงระเบียบแบบแผนและวินัยแห่งสงฆ์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556: 25)

ภูมิปัญญาช่างล้านนาตระหนักถึงข้อจำกัดของทำเนียบก้าว ซึ่งต้องรักษาสมดุลระหว่างน้ำหนักและความสง่างาม การหล่อสำริดแบบขี้ผึ้งหายต้องคำนวณแกนภายในอย่างละเอียด เพื่อให้องค์พระมั่นคงแม้แสดงอิริยาบถเคลื่อนไหว ความสามารถในการสร้าง “ความนิ่งในความเคลื่อนไหว” คือหัวใจของงานพระลีลาแบบล้านนา และในเชิงคติธรรม พระลีลาสื่อถึงการเสด็จจาริกประกาศพระธรรม แสดงวิริยะและอุปัฏฐากธรรม การก้าวเดินจึงหมายถึงการไม่หยุดนิ่งของพระศาสนา และการเคลื่อนสู่ความหลุดพ้นของสัตว์โลก ในบริบทล้านนา พระลีลา ยังสัมพันธ์กับคติการคุ้มครองบ้านเมือง เป็นเสมือนพุทธานุภาพที่ก้าวไปพร้อมกับชุมชน

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนา จึงเป็นผลรวมของอิทธิพลทางศิลปกรรมจากอินเดีย สุโขทัย และพุกาม ที่ได้รับการกลั่นกรองผ่านรสนิยม ความเชื่อ และสุนทรียะของช่างพื้นเมือง จนเกิดเป็นรูปแบบที่สงบลุ่มลึก และเปี่ยมด้วยศรัทธา เป็นงานศิลป์ที่มีได้เพียง “งามตา” แต่ “งามธรรม” และงามด้วยจิตวิญญาณของล้านนาเอง

ภูมิปัญญาการสร้างสรรคพุทธปฏิมาปางลีลาล้านนาเชิงสุนทรียธรรม

งานภูมิปัญญาการสร้างสรรคพุทธปฏิมาปางลีลาในอัตลักษณ์ล้านนานอกจากจะสะท้อนคุณค่าความงามเชิงทัศนธาตุตามหลักการของทฤษฎีทางศิลปะที่มีอย่างสวยงามแข็งแรงและยังปรากฏในรูปปรากฏการณ์เชิงสุนทรียศาสตร์ในงานศิลปกรรม ลักษณะการเดินแบบลีลา ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้น พระหัตถ์ขวาทอดลงอย่างอ่อนช้อย พระบาทซ้ายก้าวเดิน พระบาทขวายกเล็กน้อย ปลายจีวรพลิ้ว สะท้อนคุณค่าความงามเชิงสุนทรียศาสตร์ทุกมิติ ประกอบด้วยทัศนธาตุและหลักการออกแบบทางศิลปะ ความรู้เรื่อง ทัศนธาตุกับการจัดองค์ประกอบศิลป์เป็นหลักการ หรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสร้างรูปทรงในงานศิลป์ การจัดองค์ประกอบศิลป์ เป็นการนำเอาทัศนธาตุต่าง ๆ ได้แก่ จุด เส้น รูปร่าง รูปทรง น้ำหนักอ่อน-แก่ พื้นที่ว่าง พื้นผิว และสี มาจัดวางสร้างรูปแบบต่าง ๆ อย่างลงตัว เหมาะสมกลมกลืน งดงาม มีชีวิตชีวา ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของการจัดองค์ประกอบศิลป์ การจัดองค์ประกอบศิลป์นั้น ถือว่าเป็นทฤษฎีเบื้องต้นของการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพราะเป็นแนวทางที่ศิลปินใช้เป็นหลักในการสร้างสรรค์งานและพิจารณาคุณค่าของงานศิลปะ หลักในการจัดองค์ประกอบศิลป์ในการสร้างสรรค์พุทธประติมากรรมปางลีลาแบบล้านนาใช้หลัก **ดุลยภาพ** เชื่อม **เอกภาพ** เชื่อม **จังหวะสงบ** เชื่อม **สัดส่วนกลมกลืน** เพื่อสร้าง “ความเคลื่อนไหวที่นิ่ง” อันสะท้อนทั้งความงามทางศิลปะและความลึกซึ้งทางธรรม

จะเห็นได้ว่าพุทธประติมากรรมปางลีลาแบบล้านนา มิได้เป็นเพียงการจำลองอิริยาบถแห่งการก้าวเดินของพระพุทธรองค์ หากเป็นการถ่ายทอดหลักธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านภาษาแห่งศิลปะ องค์พระที่ย่างพระบาทอย่าง

สงบ มิได้แสดงความเคลื่อนไหวอันเร่าร้อน หากเป็นการก้าวที่มั่นคง เปี่ยมสติ และเต็มด้วยความเพียร อันสะท้อนวิริยบารมี และอัปมาทธรรมอย่างลุ่มลึก พระพักตร์ที่อ่อนโยน พระเนตรเหลือบต่ำ และพระวรกายที่สมดุล สื่อถึงภาวะสมาธิภายใน แม้อยู่ในอิริยาบถเคลื่อนไหว ก็ยังคงความนิ่งแห่งจิตไว้ได้อย่างสมบูรณ์ ความพอดีของสัดส่วนและจังหวะเส้นสาย เปรียบเสมือนการดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ ไม่สุดโต่งทั้งทางรูปทรงและทางอารมณ์ ความเคลื่อนไหวของพระลีลาอย่างเตือนให้ระลึกถึงไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง และการก้าวพ้นความยึดมั่นถือมั่น ในบริบทล้านนา พระลีลามิใช่เพียงงานประติมากรรม แต่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธานุภาพที่ดำเนินเคียงคู่ชุมชน เป็น “ธรรมที่ก้าวเดินได้” นำทางผู้คนสู่ความสงบและปัญญา ดังนั้น การสร้างสรรค์พระพุทธรูปปางลีลาแบบล้านนา จึงเป็นการหล่อหลอมศิลปะกับศรัทธา ให้กลายเป็นรูปธรรมแห่งธรรมะที่มองเห็นและสัมผัสได้ผ่านความงามอันสงบลึกซึ้งขององค์พระ

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้จากการศึกษาเรื่อง “พุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนา : คติ คุณค่า และภูมิปัญญา” มิได้เป็นเพียงการจัดหมวดหมู่ข้อมูล หากเป็นการถกทอความสัมพันธ์ของความเชื่อ ศิลปะ และภูมิปัญญาที่ถักทอเข้าไว้ในโครงสร้างเดียวกันอย่างเป็นระบบ

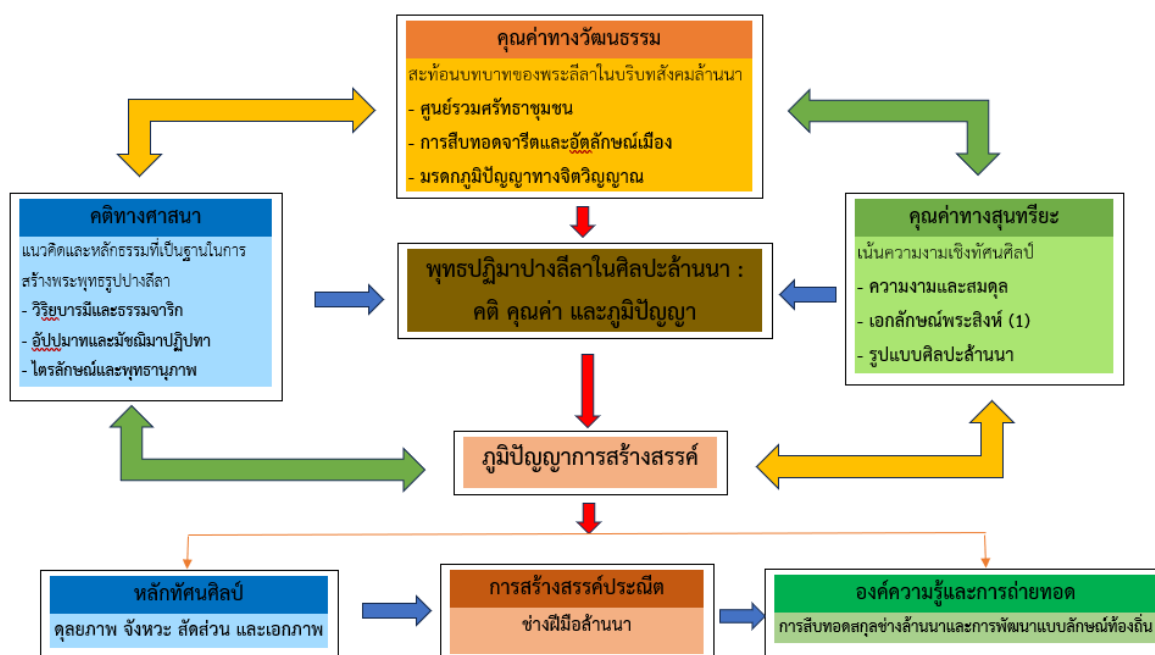
1. **คติทางศาสนา** แสดงให้เห็นว่าองค์พุทธปฏิมาปางลีลาเป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินธรรม พระบาทที่ยกอย่างมิใช่เพียงท่วงท่าทางกายภาพ แต่สื่อถึงวิริยบารมีและธรรมจาริก อันเป็นการก้าวเดินเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ พระเนตรที่เหลือบต่ำและพระพักตร์ที่สงบ แสดงถึงอัปมาทธรรมและภาวะสมาธิภายใน ขณะที่การเคลื่อนไหวขององค์พระเตือนให้ระลึกถึงไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยง และการดำเนินไปของชีวิตอย่างมีสติ

2. **คุณค่าทางวัฒนธรรม** ชี้ให้เห็นว่าพระลีลาเป็นมากกว่างานศิลป์ หากเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชนล้านนา เป็นสัญลักษณ์ของเมืองและอัตลักษณ์ท้องถิ่น การประดิษฐานพระลีลาในวัดสำคัญ เช่น วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร สะท้อนความเชื่อเรื่องพุทธานุภาพคุ้มครองบ้านเมือง และการสืบทอดจารีตประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น พระลีลาจึงเป็นมรดกทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงผู้คนกับอดีต

3. **คุณค่าทางสุนทรียะ** แผนภาพแสดงถึงความงามที่เกิดจากดุลยภาพและความพอดี รูปทรงเพรียวระหงแต่มั่นคง เส้นสายอ่อนช้อยแต่ไม่อ่อนไหวเกินจริง พระพักตร์อัมเอบ สงบ ละมุน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะล้านนา การจัดองค์ประกอบเช่นนี้สะท้อนความเข้าใจในหลักทัศนศิลป์อย่างลึกซึ้ง และความสามารถในการสร้าง “ความเคลื่อนไหวที่นิ่ง” อันเป็นเสน่ห์สำคัญของพระลีลาแบบล้านนา

4. **ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์** ซึ่งเชื่อมโยงทุกมิติไว้ด้วยกัน ช่างล้านนาใช้หลักดุลยภาพ จังหวะ และสัดส่วน เพื่อให้องค์พระมั่นคงแม้อยู่ในท่าก้าวเดิน พร้อมทั้งใช้เทคนิคการหล่อที่ประณีตและการคำนวณโครงสร้างภายในอย่างละเอียด ความรู้เหล่านี้มิได้เกิดขึ้นโดยฉับพลัน หากเป็นผลของการสั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาอย่างต่อเนื่องในสกุลช่างล้านนา

โดยสรุป แผนภาพองค์ความรู้จากการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธปฏิมาปางลีลาในศิลปะล้านนา คือ การบูรณาการระหว่างหลักธรรม คุณค่าทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น จนกลายเป็นศิลปกรรมที่มีได้เพียงงดงามในเชิงรูปทรง หากงดงามในเชิงจิตวิญญาณ เป็นธรรมที่ปรากฏให้เห็นได้ผ่านรูปแห่งศิลป์ และเป็นมรดกทางปัญญาที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ล้านนาอย่างลึกซึ้ง

ภาพที่ 11 แผนภูมิรูปภาพองค์ความรู้จากการศึกษา
ที่มา: วรวัฒน์ เขียวดี

สรุป

งานพุทธศิลปกรรมพระลีลาของล้านนาเป็นงานที่ต้องอาศัย “ภูมิปัญญาเฉพาะ” มากกว่าปางอื่น ๆ เนื่องจากเป็นอิริยาบถที่แสดงการเคลื่อนไหว มิใช่การประทับนั่งหรือยืนตรงอย่างมั่นคงแบบปางสมาธิหรือปางมารวิชัย ความแตกต่างจึงปรากฏทั้งในเชิงโครงสร้าง เทคนิค และแนวคิดเชิงสุนทรียะ ประการแรก คือ **ความท้าทายด้านโครงสร้างและดุลยภาพ** พระลีลาเป็นท่าอย่างพระบาท น้ำหนักขององค์พระจึงถ่ายลงเพียงข้างเดียว อีกข้างยกก้าวไปข้างหน้า หากคำนวณจุดศูนย์ถ่วงไม่แม่นยำ องค์พระจะเสียสมดุล ข้างล้านนาจึงต้องออกแบบแกนภายในให้น้ำหนักอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะงานหล่อสำริดแบบขี้ผึ้งหาย ต้องกำหนดความหนาของผนังโลหะและจุดค้ำยันภายในให้เหมาะสม ต่างจากปางนั่งซึ่งมีฐานรองรับเต็มพื้นที่ ประการที่สอง คือ **การสร้าง “ความเคลื่อนไหวที่นิ่ง”** ปางลีลาไม่เพียงต้องแสดงการก้าวเดิน แต่ต้องคงภาวะสมาธิและความสงบไว้พร้อมกัน ข้างล้านนาจึงไม่เน้นเส้นโค้งพลิ้วไหวรุนแรงแบบสุโขทัย หากออกแบบให้ลำตัวตั้งตรงอย่างมั่นคง แขนและจีวรเคลื่อนไหวอย่างนุ่มนวล เกิดจังหวะที่ละเอียดอ่อน นี่คือภูมิปัญญาในการควบคุมเส้นสายให้สื่ออารมณ์สงบภายใน แม้รูปทรงจะแสดงการเคลื่อนไหว ประการที่สาม คือ **การออกแบบสัดส่วนและจังหวะสายตา** พระลีลาล้านนามักมีพระวรกายเพรียวระหง แต่ไม่ยืดเกินจริง พระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แสดงสมาธิ เส้นสันจีวรและชายผ้าถูกกำหนดให้ช่วยพยุงสายตาและถ่วงสมดุลขององค์พระ แตกต่างจากปางยืนทั่วไปที่โครงสร้างตรงและสมมาตรกว่า ประการที่สี่ คือ **มิติทางคติธรรมที่สัมพันธ์กับรูปแบบ** การก้าวเดินสื่อถึงธรรมจาริกและวิริยบารมี ดังนั้น รูปแบบจึงต้องสื่อถึงความเพียรที่สงบ ไม่เร่งรีบ ไม่แข่งกระด้าง ข้างล้านนาจึงสร้างท่วงท่าที่เปี่ยมพลังแต่สำรวม แสดงการก้าวไปข้างหน้าโดยไม่สูญเสียความมั่นคงทางจิต

กล่าวโดยสรุป พระพุทธรูปปางลีลาแบบล้านนาแตกต่างจากปางอื่น ๆ ตรงที่ต้องผสมผสานศาสตร์หลายด้านพร้อมกัน คือ โครงสร้างทางวิศวกรรมศิลป์ ความเข้าใจในหลักทัศนศิลป์ และความลุ่มลึกทางธรรมะ เพื่อสร้างองค์พระที่ “ก้าวเดินได้” แต่ยังคงความนิ่งสงบภายใน เป็นภูมิปัญญาเฉพาะที่ ทำให้งานพระลีลาของล้านนามีคุณค่าและเอกลักษณ์โดดเด่นในประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ไทย และสามารถนำไปต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานต่อไปได้อีกในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำบทความวิชาการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ด้านการอนุรักษ์และบูรณะ เนื้อหาเรื่องคติและคุณค่าทางความคิด สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนทางอนุรักษ์พุทธปฏิมาปางลีลาในวัดล้านนา โดยช่วยให้การบูรณะไม่เน้นเพียงรูปแบบทางกายภาพ แต่คำนึงถึงบริบทความหมายดั้งเดิม ช่วยให้หน่วยงานท้องถิ่นหรือวัดมีองค์ความรู้ประกอบการตัดสินใจอย่างรอบด้าน

2. การใช้ประโยชน์ด้านการสร้างสรรค์ร่วมสมัย ข้อมูลเชิงภูมิปัญญาสามารถต่อยอดสู่การออกแบบงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย เช่น งานประติมากรรม งานคุณโลหะ งานลายคำ หรือสื่อศิลปะดิจิทัล ที่ยังคงรากฐานคติปางลีลาไว้ ขณะเดียวกันก็พัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันเป็นการสร้างนวัตกรรมบนฐานวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะในการเขียนบทความวิชาการครั้งต่อไป ดังนี้

1. การศึกษาเปรียบเทียบข้ามสมัยและข้ามภูมิภาค การเปรียบเทียบพระลีลาล้านนากับสุโขทัย พุกาม หรือ ศิลปะคุปตะ จะช่วยให้เห็นพัฒนาการของรูปแบบอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านสัดส่วน เส้นสาย และคติความเชื่อ การศึกษา ลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะจะทำให้เข้าใจว่าอัตลักษณ์ล้านนาเกิดจากการรับและการกลั่นกรองอย่างไร ไม่ใช่เพียง การเลียนแบบ หากเป็นการสร้างสรรค์ใหม่บนฐานคติเดิม

2. การศึกษามิติด้านโครงสร้างและเทคโนโลยีการสร้างสรรค์ พระลีลาเป็นงานที่มีความซับซ้อนทางโครงสร้าง การศึกษาทางวิทยาศาสตร์วัสดุ เช่น การวิเคราะห์โลหะ การสแกนโครงสร้างภายใน หรือการจำลองจุดศูนย์ถ่วง ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล จะช่วยอธิบายภูมิปัญญาช่างล้านนาในมิติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เปิดพื้นที่บูรณาการระหว่าง ประวัติศาสตร์ศิลป์กับวิศวกรรมศิลป์

3. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับคตินิยมเชิงลึก แม้จะกล่าวถึงวิริยารมย์ อัปปมาทธรรม หรือ ไตรลักษณ์อยู่แล้ว แต่ควรศึกษาความเชื่อมโยงกับคัมภีร์พระไตรปิฎก ตำนานพื้นเมือง และคตินิยมราชาในล้านนา เพื่อ อธิบายว่าเหตุใดอิริยาบถก้าวเดินจึงมีความหมายพิเศษในบริบทล้านนา การเชื่อมโยงเชิงปรัชญาจะทำให้การตีความมี ฐานความรู้ที่มั่นคงยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). **ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- เชษฐ ติงสยชลี. (2558). **ศิลปะไทยภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะแบบอินเดียปาละ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน.
- ภัทรวรรณ วันทนชัยสุข. (2546). **ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าครอบคลุม 8 หมวด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.
- บุญชู โรจนเสถียร. (2548). **ตำนานสถาปัตยกรรมไทย 2**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด.
- ปัญญา เทพสิงห์, ผศ. (2548). **ศิลปะเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแอคทีฟ พรินท์ จำกัด.
- ระพีพรรณ ไวกักดี. (2547). **ปางพระพุทธรูป หัวข้อธรรมในคำสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงแดดเพื่อนเด็กจำกัด.
- พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา**, อ้างใน สุรพล ดำริห์กุล. “ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย”. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2553). **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2557). **ฮอมพญา 30 ปี จร. วิทยาเขตเชียงใหม่ (พุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาอดีตสู่ปัจจุบัน)**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **ศิลปะล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2549). **ศิลปะสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2547). **ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย**. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- สุรัสวดี อ๋องสกุล. (2557). **กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- อุดม เขยกิจวงศ์. (2550). **พระเจ้ามังรายมหาราช (พญามังรายมหาราช)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.